

בין דור המבול לדור הפלגה –

שחיתות מוסרית מול כפירה אידיאולוגית

וַיְהִי כִלְהָאָרֶץ שָׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים: ... וַיֹּאמְרוּ הֵבָה נִבְנֶה־לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָנוּ שֵׁם פְּרָנְפוֹץ עַל־פְּנֵי כִלְהָאָרֶץ: (בראשית יא א, ד).¹

בראשית רבה פרשה לח סימן ו – היו אוהבים זה לזה

"ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים". ר' אלעזר ור' יוחנן. ר' אלעזר אומר: דברים אחדים² - מעשה דור המבול נתפרש, מעשה דור הפלגה לא נתפרש.³

"ודברים אחדים"⁴ - שאמרו דברים על שני אחדים: על "ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו ב) ועל "אחד היה אברהם" (יחזקאל לג כד)...⁵

על "ה' אלהינו ה' אחד" אמרו:⁶ לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים. אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו וניתן חרב בידה ותהא נראית כאילו עושה עמו מלחמה ... אמר ר' אלעזר: אי זו קשה? זה שאומר למלך: או אני או אתה בפלטין, או זה שאומר: אני בפלטין ולא אתה! בודאי זו קשה, שאומר למלך אני בפלטין ולא אתה.⁷ כך, דור המבול אמרו: "מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו" (איוב כא טו). דור הפלגה אמרו: לא כל הימנו שיבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים! אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו ונתן חרב בידה ותהי נראית כאילו עושה עמו מלחמה.⁸ אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה! אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל ... לפיכך לא נשתייר מהן פליטה.⁹ אבל אלו על ידי שהיו אוהבים זה את זה, שנאמר: "ויהי כל הארץ שפה אחת" - לפיכך נשתיירה מהן פליטה. רבי אומר: גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום: כביכול איני יכול לשלוט בהן כיון ששלום ביניהם, שנאמר: "חבור עצבים אפרים הנח לו". אבל משנחלקו מה הוא אומר? "חלק לבם עתה יאשמו".¹⁰ הא למדת: גדול השלום ושנואה המחלוקת.¹¹

¹ זה עתה השלמנו את סיפור המבול, יציאת נח ומשפחתו מהתיבה וחידוש יישובו של העולם והנה לנו פרשה נוספת – דור הפלגה. התורה איננה ספר היסטוריה ולא ברור כמה שנים עברו בין שני אירועים אלה. חז"ל במדרש בראשית רבה (לח ב) הסמיכו אותם זה לזה בהפרש של שנתיים, היינו הפרש זמן קצר אחר אחרי המבול. מה שיכול אולי להסביר את מעשיהם - בקשת ביטחון והרגשה של "ביחד" לנוכח האסון ששרידיו מן הסתם עוד ניכרו. אבל אנחנו מבקשים לעסוק בהשוואה הערכית בין שני דורות אלה: דור המבול ודור הפלגה ולא בסדר המדויק של המאורעות. מה שברור הוא שדור הפלגה בא אחרי דור המבול ושעונשו היה קל יותר: הפצה ובלילת השפה האחידה ולא השמדה וחורבן טוטאליים. האם זה משום שגם חטאו היה קל יותר? מה בכלל היה חטאו של דור הפלגה?

² דברים סתומים ו"סגורים". לפי פשט הפסוקים באמת לא ברור מה בדיוק היה חטאם של דור הפלגה. זאת, בהשוואה עם דור המבול שם הפסוקים אומרים באופן ברור: "כי השחית כל בשר את דרכו", "כי מלאה הארץ חמס" ועוד.

³ ראו דברינו [גילוי החטא או כיסונו](#) ביום הכיפורים על ההבדל בין עבירות שבין אדם לחבירו שמצווה לפרסם (דור המבול) ועבירות שבין אדם למקום שאין לפרסמם (דור הפלגה).

⁴ כאן מתחילה הדעה השנייה, אך לא ברור של מי: של ר' יוחנן או של ר' אלעזר. יש כאן כנראה שיבוש במקור. בכל אופן ברור שיש כאן שתי דעות: אחת שמעשה דור הפלגה "אחוד" ולא נתפרש והשנייה שדווקא צריך וניתן לפרשו כפי שנראה בהמשך.

⁵ על אברהם אמרו: "פרך עקרה הוא אינו מוליד". על הקשר בין דור הפלגה ואברהם ראו להלן וכן דברינו [אברהם ודור הפלגה](#).

⁶ ראו הנוסח בבראשית רבה וילנא שאמרו על הקב"ה דברים חדים, אחדים בהשמטת האל"ף.

⁷ נוסח אחר "לא אני ולא אתה". בכל מקרה, דור המבול קובע וגם מבין שזה או הוא או הקב"ה, הוא מודע לכך שההשחיתה המוסרית שלו משמעותה עימות עם הקב"ה שיכול להסתיים גם בהפסד. ואילו דור הפלגה "מגרש" את הקב"ה - אין אלהים בעולם. אין עימות. איזה משניהם קשה יותר? מן הסתם דור הפלגה, מי שמגרש לחלוטין את הקב"ה מהעולם. אם כן, מדוע דור המבול נענש בעונש קשה יותר של הרס טוטאלי?

⁸ מעניין שהדרשן לא מוצא פסוק לתאר את חטא דור הפלגה. אולי יחזקאל ח יב: "כי אמרים אין ה' ראה אתנו עזב ה' את הארץ?"

⁹ דינו של דור המבול נחתם על הגזל. ראו רש"י בראשית פרק ו פסוק יג: "כי מלאה הארץ חמס - לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל". כפירתם האידיאולוגית הייתה קלה מזו של דור הפלגה, אבל השחתתם החברתית-מוסרית היא שחרצה את דינם. ראו גם בראשית רבתי פרשת וישב עמוד 176 שמביא את דברי רש"י (ואולי רש"י לקח ממנו) בהקשר עם מכירת יוסף: "וכן בדור המבול שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל שנאמר קץ כל בשר וגו' כי מלאה הארץ חמס (ו' ג)". ואם על חמס ממון נתחייבו מיתה, על את כמה וכמה לחמס נפש מאביהם שהיו השבטים חייבים מיתה". אז אחי יוסף גרועים מדור המבול? ובמה בסוף נענשו?

¹⁰ שני הפסוקים לקוחים מהושע. הראשון מפרק ד פסוק יז והשני מפרק י פסוק ב. הפסוקים רחוקים זה מזה, אבל הדרשה מחברת אותם כאילו היו סמוכים. והושע עצמו נענש על שאמר לשון הרע על עם ישראל (ראו במדבר רבה פרשה ב, פסחים פז ע"א). ראו דברינו [הושע מורה התשובה](#) בשבת תשובה.

¹¹ השוו עם ילקוט שמעוני מלכים א רמז ריג: "שנו רבותינו דורו של אחאב כולם עובדי עבודה זרה היו וע"י שלא היו בהם דילטורין (לשון הרע) היו יוצאים למלחמה ונוצחים ... אבל דורו של דוד [שאלו] ... היו יודעים לדרוש את התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט

מדרש תנחומא (בובר) פרשת נח סימן כז – או הוא או אנחנו

עד היכן חטאו דור המבול? "ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו" (איוב כא יד),¹² אמרו: דעתה של תורה אין אנו מבקשים - "מה שדי כי נעבדנו" (הפסוק הסמוך שם), על מה אנחנו מתפללים לפניו?¹³ למה היו דומין אנשי המבול ואנשי דור הפלגה? למלך שהיה לו שני בנים. אחד אומר לו: איני יכול לעמוד בך ולא בטרחותך, והשני אומר לו: או אני או אתה. כך אנשי דור המבול אמרו לאל סור ממנו וכו', דור הפלגה אמרו: או אנו או הוא, שנאמר: "הבה נבנה לנו עיר". אמרו: לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים, בואו ונחליף וניטול את העליונים, והוא יטול את התחתונים.¹⁴

רמב"ן בראשית פרק יא פסוק ב – שם הווי"ה בדור הפלגה

והסתכל¹⁵ כי בכל ענין המבול הזכיר "אלהים", ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד.¹⁶ כי המבול בעבור השחתת הארץ, והפלגה בעבור שקצצו בנטיעות,¹⁷ והינם ענושים בשמו הגדול, וזה טעם הירידה, וכן במידת סדום. והמשכיל יבין.¹⁸

בראשית רבה לג ג פרשת נח – שינוי שמות הווי"ה ואלוהות

"ויוזכור אלהים את נח" (בראשית ח א). אמר ר' שמואל בר נחמני: אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין. בכל מקום שנאמר "ה' " - מדת רחמים: "ה' ה' אל רחום וחנון" (שמות לד ו) וכתוב: "וַיֵּרָא ה' כִּי רָבָה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ ... וַיִּנָּחֵם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ ... וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי וכו' " (בראשית לד ה-ז).¹⁹

אשריהם הצדיקים שהן הופכים מדת הדין למדת רחמים. בכל מקום שנאמר "אלהים" הוא מדת הדין: "אלהים לא תקלל" (שמות כב כז), "עד האלהים יבא דבר שניהם" (שם ח). וכתוב: "וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו" (שמות ב כד), "ויוזכור אלהים את רחל" (בראשית ל כב), "ויוזכור אלהים את נח". מה זכירה נזכר לו? שזן ופירנס אותם כל י"ב חודש בתיבה.²⁰

פנים טמא ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלים לפי שהיה בהם דילטורים". ראו גם אבות דרבי נתן נוסח א סוף פרק יב. ראו גם הפסוק בתהלים נז ה: "נִפְשִׁי בְּתוֹךְ לְבָאִם אֲשַׁכֵּחַ לְהִטִּים בְּנֵי אָדָם שְׁנֵיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וְלִשׁוֹן חֶרֶב חֲדָה" והדרשות עליו: ויקרא רבה כו ב, דברים רבה ה ג, פסיקתא דרב כהנא פסקה ד פרה אדומה ועוד.

¹² ראו בדומה איוב כב יז: "הָאֱמֹרִים לֹאֵל סוֹר מִמֶּנּוּ וּמִהֲיָפֵעַל שְׂדֵי לְמוֹ".

¹³ "על מה" - בשביל מה, לשם מה.

¹⁴ ר' תנחומא הופך את השיטות: דור המבול "מגרש" את הקב"ה מהעולם ואילו דור הפלגה מוכן לעימות ולפיכך, דור המבול נשמד ואילו דור הפלגה רק הופץ בעולם. ר' תנחומא מסכים לעיקרון שמדרש בראשית רבה קבע, ש"גירוש" הקב"ה הוא חמור יותר מהעימות איתו, הנהגתו (מומר לתיאבון) חמור יותר מהכופר (מומר להכעיס, ראו בהלכות עדות, סנהדרין כז ע"א). אבל שם זה חלק מהשאלה ואילו כאן זו התשובה. ואם כך, אזי אין לנו אלא להעריך עוד יותר את דרשת רבי בבראשית רבה לעיל על "גדול השלום" ו"שהיה אוהבים זה את זה".

¹⁵ והשתכל. אולי כך גם במאמר במסכת חגיגה פרק ב משנה א: "כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם", היינו כל ההוגה ומתעמק בסוד הבריה. חילופי סמ"ך בש"ן שמאלית.

¹⁶ הוא שם הויה יר"ד ה"א ו"א ה"א. למען הדיוק, שם הווי"ה נזכר גם במבול (מה שמביא את חוקרי המקרא לטעון שיש שם שני סיפורים ששולבו, או שתי 'בינות' בשיטת הרב ברויאר), אבל נכון שבמבול השם הדומיננטי הוא א-להים, בעוד שבפרשת דור הפלגה יש רק שם הויה. ראו פרקי בראשית לרב מרדכי ברויאר על שם א-להים ושם הווי"ה במבול.

¹⁷ הביטוי קיצוץ בנטיעות מופיע לא מעט בהלכה (בבא קמא פרק ח משנה ו, תוספתא סנהדרין ו א ועוד), אך כביטוי מושאל לכפירה הוא מזהה בעיקר עם דמותו של אלישע בן אבויה כמי שקיצץ בנטיעות (חגיגה טו א, ירושלמי חגיגה ב א). ראו דברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר](#) בדפים המיוחדים. השימוש שעושה רמב"ן בביטוי זה כאן איננו ספרותי גרידא ובא להדגיש את הכפירה של דור הפלגה.

¹⁸ לא נתיימר להיות מאותם משכילים שרמב"ן מכון אליהם בבחינת "סוד ה' ליראי", רק נציין שהפסוק שאליו מכוון רמב"ן הוא בראשית יא ה: "וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל וכו' ". אלהים הוא כידוע מידת הדין ובה נענשו דור המבול על השחתתם. אלהים-דין כנגד השחתת הארץ. אבל דור הפלגה שקצצו בנטיעות, כפו כביכול על שם הווי"ה לרדת ולהתהפך ממידת הרחמים למידת הדין. ובה חטא דור הפלגה חמור יותר. אולי זכינו להשכיל. אגב, חמש פעמים נזכר "וירד ה' " בתורה: במעמד הר סיני (שמות יט כ), בעליית משה להר עם הלוחות השניים וגילוי סוד יג מידות (שמות לד ה), בפרשת מינוי הזקנים (במדבר יא כה), בפרשת לשון הרע שאמרו מרים ואהרן על משה (במדבר יב ה), וכאן בדור הפלגה. האם נוצר כאן קשר בין הדברים האחדים של דור הפלגה והדברים שדברו אהרן ומרים על משה? האם גם זה הסוד למשכיל של רמב"ן הנ"ל?

¹⁹ הרי לנו שם הווי"ה שהוא בדך כלל מידת הרחמים וכאן, בהחלטה על המבול, הוא מידת הדין.

²⁰ בעקבות דברי רמב"ן לעיל, הסתכלנו והשכלנו ומצאנו מדרש זה שאמנם לוקח אותנו לנושא של מידת הרחמים ומידת הדין ואיך במקרים מיוחדים הם מתהפכים. מעניין אם רמב"ן הכיר מדרש זה שקצת סותר את דבריו שבמבול שם אלוהות מאפיל על מעט שם הווי"ה שיש שם (כפי שהסברנו לעיל) והוא מידת הדין במשמעותו הרגילה. אדרבא, אומר המדרש, במבול פעמיים התהפכו המידות. בגזירה על המבול שם דווקא נזכר שם הווי"ה, התהפכה מידת הרחמים ונעשתה למידת הדין – בגין הרשעים. אבל בסיום המבול, כבר באמצעו, מידת דין "אלהים" היא שמתהפכת למידת הרחמים וההצלה – בגין הצדיקים. בין אם הכיר רמב"ן את המדרש הזה בין אם לא, הוא משתמש ברעיון של המדרש ששם הווי"ה יכול להפוך לדין ועונש. כאילו שאל רמב"ן את המוטיב של בראשית

מסכת בבא מציעא דף מד עמוד א – מי שפרע מדור המבול ודור הפלגה

משנה: הזהב קונה את הכסף, והכסף אינו קונה את הזהב. ... כל המטלטלים קונין זה את זה.²¹ כיצד? משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות - אינו יכול לחזור בו, נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות - יכול לחזור בו.²² אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להיפרע ממי שאינו עומד בדבורו.²³

בראשית רבה יב ו פרשת בראשית – דור אנוש דור המבול ודור הפלגה

אר"י בר סימון: אותה האורה שנברא בה העולם, אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו. כיון שראה הקדוש ברוך הוא מעשה דור אנוש ומעשה דור המבול ומעשה דור הפלגה שהן מקולקלים, עמד וגנזו מהם שנאמר (איוב לח) וימנע מרשעים אורם.²⁴

מדרש אגדה (בבא מציעא) בראשית יא פרשת נח – הקשר ליונה הנביא

"מן הארץ ההוא יצא אשור ויבן את נינוה" (בראשית יא). לפי שראה אשור שבניו מורדין בהקב"ה ובנו עיר ומגדל בארץ שנער במלכות נמרוד - ולמה נקרא שמו נמרוד, שמרד בהקב"ה - יצא מעצתם והלך לו לארץ אחרת. ולפיכך נתן בו הקב"ה רוח ובינה ובנה: נינוה ורחובות עיר וכלה ורסן. ולפי שברח מהם ולא רצה להיות בעצתם למרוד בהקב"ה, לכך כשחטאו בני נינוה אמר הקב"ה ליונה בן אמת שילך לשם וינבא עליהם. אמר לו הקב"ה: אביהם יצא מארצו לכבודי, לכך לך בשליחות אל בני עירו. מה שלא מצינו בשאר הנביאים שהלכו לעיריות של אומות העולם, אף על פי שהיו מתנבאים עליהם.²⁵

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: לשאלתנו מדוע לדור הפלגה נסלח יחסית ולדור המבול לא, ניתן לתת תשובה 'פשוטה' יחסית והיא שלאחר המבול נשבע הקב"ה לנח שלא יהיו עוד עונשים טוטליים בעולם. ראו דבריננו [צא מן התיבה](#) וכן [השבועה לנח – קץ העונש הטוטלי](#). דור המבול הציל את דור הפלגה (ריכך את עונשו). ומי הוא שמזכיר שבועה זו לקב"ה? אברהם בעומדו להתפלל על סדום. ראו בדבריננו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#).

רבה, בחצי המדרש הראשון המתייחס לגזירה על דור המבול, והעתיקו לדור הפלגה. ואנו נוסף, שבדור הפלגה הכל הוא בשם הווי"ה שלא כמו במבול שם תחילה הווי"ה ואח"כ אלוהות. האם גם כאשר הקב"ה מפיץ את דור הפלגה, ככתוב בסוף העניין: "וַיִּפֹּץ ה' אֶת־מִשְׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֵת הָעִיר: עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבֶל כִּי שָׁם בָּלַל ה' שִׁפְתֵי כָל הָאָרֶץ וּמִשְׁם הִפִּיץ ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (בראשית יא ח-ט) עדיין היא מידת הרחמים שהתהפכה למידת הדין? האם ההפצה היא עונש או בעצם סוג של פתרון ללא צורך בעונש טוטלי כמו המבול? נראה שהדין בשמות אלוהות והווי"ה במבול ובדור הפלגה מחייב עיון נוסף

²¹ דין תורה הוא שמטלטלים נקנים במשיכה, היינו בפעולה של לקיחת החפץ או משיכתו. הכסף רק משמש לנתינת התמורה, במעין חוב כספי, אבל לא לעצם פעולת הקניין. לפיכך, משיכת מטילי הזהב מחייבת את נתינת מטבעות הכסף בתמורה, אבל נתינת המטבעות אינה מקנה את מטיל הזהב, ובעיקרון, המוכר יכול לחזור בו. ובדין חליפין של חפצים (מטלטלין בלשון המשנה), משיכת חפץ אחד על"י צד אחד (בהסכמת הנותן כמובן) יוצרת את הקנין ומקנה לצד השני את החפץ הנגדי.

²² הפירות הוא כאן החפץ כמו הזהב לעיל.

²³ "מי שפרע" היא אמירה מוסרית חזקה, הגם שאינה מלווה בסנקציה כל שהיא, כמי שאינו עומד בדיבורו, או גם "חסר אמנה", כפי שהגמרא שם מפתחת ודומה להם גם כ"מי שאין פיו ולבו שווים". ראו דבריננו [תוכו כבדו](#) בפרשת תרומה. ראו בהמשך הגמרא שם בדף מח עמוד ב, מחלוקת אב"י ורבא מה בעצם עושים למי שחוזר בו, למי שמוכרת ב"מי שפרע" וזה לשון הגמרא: "איתמר, אב"י אמר: אודועי מודיעין ליה, רבא אמר: מילט לייטנין ליה". עפ"י אב"י רק מודיעים, אך עפ"י רבא, מקללים! מה שמעניין אותנו הוא שלעניין זה, דור המבול ודור הפלגה כרוכים יחדיו, בלי אבחנה ביניהם. ראו גמרא סנהדרין דף לח עמוד ב טענת המלאכים שהתנגדו לבריאת האדם: "כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין, אמרו לפניו: רבוננו של עולם, לא יפה אמרו ראשונים לפניך?".

²⁴ כאן מצטרף "דור אנוש". ל"דור המבול ודור הפלגה". ובמדרש תנאים לדברים לב ז פרשת האזינו מצטרפים אנשי סדום: "זכור ימות עולם אמר להן הקדוש ברוך הוא: היו זכורים מה שעשיתי בראשונים מה שעשיתי בדור המבול ומה שעשיתי בדור הפלגה ומה שעשיתי באנשי סדום". ושוב בגמרא בבא מציעא מח ע"א, נכללים דורות-אנשים חסאים נוספים: "רבי שמעון אומר: אף על פי שאמרו טלית קונה דינר זהב, ואין דינר זהב קונה טלית - מכל מקום כך הלכה, אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים בים, הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו". אך אנו בקשנו הפעם להתמקד בדור המבול והפלגה שהם בפרשת השבוע ולחדד את ההבדלים ביניהם. לא לשפוט את כל הרשעים בחדא מתא.

²⁵ כבר נדרשנו לנושא זה שאשור התפלג מדור הפלגה ולא היה בעצת מגדל בבל, בדבריננו [אברהם ודור הפלגה](#), ובדבריננו [צדיק בדורותיו](#), בפרשת נח, ראו דבריננו שם. אברהם לא התחיל מאפס. יש לו את שרשי אשור בארץ מוצאו מהעבר האחד, ואת מלכיצדק בארץ מבואו מהעבר השני. ויש עוד קשרים בין אברהם ודור הפלגה. גם שליחות יונה לעיר נינוה דווקא, הנביא היחידי שנשלח פיסית אל גוים להחזירם בתשובה, מקבלת עפ"י מדרש זה משמעות מיוחדת. יונה נשלח את הגוי ההגון אשור (הוא זה שהגלה את ממלכת ישראל) משום שיש לעם ישראל שורשים שם. אולי לא בכדי קבלנו את הכתב האשורי. וכבר נגענו בנושא זה בדבריננו [אנשי נינוה](#) ביום כיפור. ראו גם על [שינוי הכתב](#) בפרשת דברים.